

Magyarország területén húzódott... A harmincas évek eleje óta emlékszem a falu főbb eseményeire, állapotára: 109 házban laktak még akkor a ma már erősen megfogyatkozott faluban. A Fő utca mellett az Alsósor, a Kisköz és az Újsor is igen népes volt. Furcsamód az Újsor tűnt el elsőként a föld színéről. Az ún. informbürös idők zavarában egy időben a határra néző ablakokat bedesztkázták, és a lakók, látogatók „csak hátulról”, a kertek felől közlekedtek. És mivel képtelenek voltak szimbiózisban élni az aláaknásított határsávvval, továbbálltak: Szabadkára, Csókára, Majdányra és máshová költöztek. Tizenhárom ház közül Tóth Zsófi néni hajléka maradt meg legtovább (közvetlenül az országút mellett), de az ötvenes évek vége felé azt is lebontották.

Kétségbeejtő volt a helyzet, de azért mégis értesültünk egymásról. Leginkább öreganyámról, aki akkor már halálán volt. Állapotáról a kübekházi sógorunk számolt be, aki vállalta a határsáv boronálását és mindig annál az ablaknál igazgatta a boronát, amely mögött édesanyám az üzenetet várta. Kevés szóból is megértették egymást. Így édesanyám pontosan értesült, hogy mikor temetik az anyját. A három kilométernyire levő Kübekházáról szépen behallatszott a harangszó, és az aknamezők mögött egy újsori ablakban édesanyám csöndesen elsiratta az anyját, vagyis a nagyanyámat. Eddig a vallomás Rábé és Majdány történelmi megpróbáltatásairól.

Mindennek ellenére a magyarság, bár jócskán megfogyatkozva, eddig meg tudott kapaszkodni ezzel a lojális magatartásával a tájon. Csak az a kérdés, hogy ez a megalázkodás és alkalmazkodás milyen nagy traumát okozott a lelki világában, nemzettudatában, önbecsülésében és erkölcsi értékrendszerében. Képes lesz-e még egyenes gerinccel, bátran szembenézni a jövővel és magyarként megteremteni mindazokat a szellemi és anyagi javakat, amelyeket a többségi nemzet sokkal kevesebb erőbevetéssel megszerez. Lesz-e ereje ilyen sérült lelkiséggel a kisebbségi létből szükségeltetett többletteljesítményre, hogy a leszármazottainak is lehetővé tegye magyarságuk megőrzését.

Ha nem sikerül a legrövidebb időn belül orvosolni ezt a lelki csonkaságot, akkor a délvideki magyarság 1100 év után valószínű, hogy elvész a mind agresszívabbá váló szerbség tengerében.

Dr. Gubás Jenő

Kalotaszeg gazdasági élete a XIX. század elején

Erdély utolsó átfogó jellegű feudalizmuskori összeírása az 1820-as *Conscriptio Czirákyana*. Ez az úrbéri összeírás nagymennyiségű gazdaságtörténeti adatot tartalmaz, melynek alapján képet alkothatunk a kor gazdasági viszonyairól, birtokfelosztásáról, demográfiai helyzetéről stb. Az alábbiakban a Cziráky összeírás adatai alapján Kalotaszeg korabeli gazdasági életének bemutatására vállalkozunk.

Kalotaszeg – ez a jellegzetes történeti-néprajzi táj – földrajzilag Kolozsvár és Csucs között a vasútvonal és az országút mentén terül el, délen a Gyalui havasok, északon és nyugaton a Vlegyásza és a Meszes heglánc fogják közre. Három mikrotájra oszlik: a *Felszegre* (a Vlegyásza alatt), az *Alszegre* (az Almás patak völgyében) és a Nádamentégre (Kolozsvár közelében). Gazdaságtörténeti vizsgálódásunk azonban ennél a tájnál nagyobb területet érint, hiszen a kalotaszegi falvak szoros gazdasági kereskedelmi kapcsolatban álltak az erdőkkel borított Havassal, az ottani elszórt települések világával.

1820-ban Kalotaszeg lakosságának fő foglalkozása a többi erdélyi falvakéhoz hasonlóan a földművelés és az állattenyésztés volt. A falvak dimbes-dombos határa, sovány, köves földje, a hideg havasok közelsége azonban nem kedveztek a mezőgazdasági termelésnek, a föld sok munkát igényelt és szerény termést hozott.

A XVIII–XIX. század fordulóján a kalotaszegi falvak többségének határát, vetésterületét három fordulóra osztották a régebbi két forduló helyett. A hármás felosztás lehetővé tette a termőföld jobb kihasználását, a harmadik forduló új feltört területet jelentett, amely azonban gyengébb minőségű volt a másik kettőnél. Körösfőn például „az Új-Határ soványabb és kisebb”, Bánffyhunyon „a határ két része jó, a harmadik része gyenge”.

Magyarbikalon 1818-ban tértek át a három fordulós gazdálkodásra, amelyekben a következő növényeket termesztették: „Az egyikbe (fordulóba) *őszgabonát*, azaz tiszta elegyes búzát és rozstól szoktunk vetni – szólt a vallomásuk. A másikba *tavaszi gabonákat*, azaz tavaszi búzát, törökbúzát, alakort, zabot, tönkölyt, lencsét, borsót és lent, a harmadik forduló mindig *nyomásba* szokott maradni, ahol marháink is legeltetnek”.

A havashoz közeledő, hűvösebb éghajlatú falvak – Magyargyerőmonostor, Magyarvalkó, Daróc – határát továbbra is két fordulóra osztották. A kalotaszegi földművesek általában kevés *szántófölddel* rendelkeztek: Bánffyhunyon 4,5 holddal, amelyből 3 hold volt művelés alatt (1,5 hold nyomásban maradt), Magyarbikalon 5,5 holddal, ami 3,7 hold nagyságú szántót jelentett.

A föld megművelése *igaerővel* történt, a falvak többségében a sovány földet 4 marhával szántották, kivételnek számított Kalotaszentkirály, ahol az összeírás szerint két marhával is szánthattak. Az igaerő szűkössége miatt gyakori volt az igakölcsönzés, a *cimborában* való szántás.

Egy vidék gazdasági helyzetének megismerésében a *maghozam* alapvető mutató. Kalotaszegen közepes termés esetén egy véka búza vetése után egy kalangyát arattak, mely négy vékát eresztett, a maghozam tehát *négyszeres* volt. A magyarbikaliak megjegyezték, hogy: „a zab, alakor, tönköly megereszti az öt vékát, egy véka törökbúza pedig szemül megszáradva 16 vékát megád”. A járótekiek viszont panaszkodnak, hogy „a havas közel lévén a hideg klíma miatt egy véka tavaszi búza után kapunk egy kalangyát, mely csak három és fél véka magot ereszt”.

Az Almás-patak mellékvölgyeiben meghúzódó falvakat a Vlegyásza hideg lehelete nem érintette. E települések – Bánffyhunyon, Farnas, Kispetri, Magyarbikal – *szőlőhegyei* „bővön jó bort teremtek”, a belső telkeken lévő *veteményes, káposztás és gyümölcsök kertek* is szép termést hoztak. Az itteni falvak lakói „naturálék” eladásával, gyümölcssel, vetemény-nyel, borral, szilvapálinkával kereskedtek.

Az *állattenyésztés* a hagyományos társadalomban döntő gazdasági ágazat. A földművelés megkövetelte a nagyállattartást, hiszen a korabeli nehéz ekét csak 4–6 ökör tudta vontatni.

A XIX. század elejére megnövekedett szarvasmarha állomány miatt a legelők szűknek bizonyultak, a kalotaszegiek marháikat gyakran felhajtották legelni a havasokra. A körösfőiek vallomása szerint: „A két méltóságos Udvar a határunkon lévő Cseres Ökör Tilalmasunkon felül a magok allodiális havasokból elegendő pasenummot szakasztanak. Fű pedig terem olyan rajta, amelyeken marháink becsülettel élhetnek...” A szarvasmarhák téli ellátását a *rétművelés* biztosította: Kalotaszegen a réteket többnyire kétszer kaszálták, a „jó sarjű teremt” az összeírások mindig kiemelték. A kalotaszegi rétek nagysága a legjobb esetben gazdánként 4–6 szarvasmarha ellátását tették lehetővé. Az 1820-as összeírás Magyarbikalon feljegyezte, hogy: „A nagyobb örökséggel bíró gazdák öt-hat marhájuk elegyes koszttal ki-teleltethetik, de azon felül valók számára kénytelenek másoktól pénzzel kosztról gondoskodni”.

A szarvasmarha mellett természetesen sertést, juhot, majorságot is tartottak. A hagyományos gazdálkodás körülményei között fontos szerep jutott a sertések erdei makkoltatásának. A makkoltatás a sertéshízlalásnak – a kukoricatermesztés elterjedése előtt – egyetlen módja volt, amelyért a földesúr külön bért szedett. A körösfőiek vallják: „A Cseres erdőnken makkot termő fáink vannak... sertéseink számára, földesurainknak fizetünk egy-egy sertésért 12 krajcárt”. A XIX. század elején a kalotaszegi falvak népe a szegénység diktálta önellátás körülményei között élt, szerszámain, háztartási eszközeit, ruházatát többnyire maga készítette. A gyengén fejlett *helyi kézműves ipar* olyan mesterségekre korlátozódott, amelyeket a földművesnép a saját erejéből nem tudott ellátni.

1820-ban a vidék kézműves központja Bánffyhunyard, „ahol vannak szabó, csizmadia, tímár, asztalos, ács, kerekas, bodnár, fazekas, lakatos, kovács, szőcs mesterek, leneseink és üvegesünk”. Nagy-Almásán szabó, csizmadia, kovács, fazekas, üveges mestereket említenek, Középlakon szabókat, csizmadiákat, Méregión szekér és eke csinálókat, Nagy-Kalotán kerekas mestereket.

A lakosság vásárlóereje csekély, amiatt a boltok száma is kevés. Az összeírások öt községben említenek „kereskedői boltokat”. Bánffyhunyardon „vagyon Privilegizált Patika, Chyurgus és kinyitott kereskedői bolt”, Középlakon a „boltos örményeket” említik, Magyargyerőmonostoron két bolt, Nagy-Almásán, Bökkenyben egy-egy bolt működött.

A földműveléssel foglalkozó jobbágy pénzszerzési lehetőségei közé tartozott a napszám és a fuvarozás. A fuvarozás lehetett szabad, illetve kényszer napszám: az előbbi állt faanyag szállításából (a havasról az Alföldre), mezőgazdasági termékek fuvarozásából (gabona, bor Erdélybe), kő, égetett és égetetlen mész hordásából. A kényszer napszám a törvényhatóságok által egyes helységekre kirótt kötelezettséget jelentett, többnyire sószállítást a kolozsi bányából a sódepozitóriumokba.

A XIX. század elején a fuvarozást elősegítette az épülő országút. A körösfőiek vallomása szerint: „Kolozsvár útja nagyobb részt csinált (kövezett), a többi része is munkában vagyon”, a csucaiak az útépitésnél dolgoztak, ahol napjára egy huszast kaptak”. Az összeírók feljegyezték a települések közti távolságokat is. A körösfőiek „Bánffyhunyardra jó úton terhelhet szekérrel két óra alatt” jutottak el, a kalotaszentkirályiak „három fertály óra alatt”. Gyaluból „két lóval két óra alatt el lehetett menni Kolozsvárra”, Farnastól Bánffyhunyard 2 óra, Nagy-Almás 1 óra, Zilah 1 nap, Zsibó 2 nap, Kolozsvár 2 nap, Torda 3 nap, Abrud 3 nap, Szatmár 4 nap, Nagyvárád 6 nap járőföld.

A kalotaszegiek a sót a kolozsi aknából fuvarozták a bánffyhunyadi „királyi sókamarába” vagy tovább szállították Élesdig, Nagyváradig. A sárváriak szerint „midőn Regiát kapunk... sót hozhatunk és pénzt kapunk fáradságunkért”, a jegenyeiek és az inaktelkiek megjegyezték „ezért bizony keveset fizetnek”. A korabeli rakott szekerek naponta kb. 25–30 kilométert tettek meg, eszerint a gyөрvászárhelyieknek, kiskapusiaknak menet-jövet négy-öt napot, a csucaiak egy hetet töltöttek sóhordással. Az utak állapota döntő módon befolyásolta a szállítást, a hegyvidéki román falvak éppen a rossz útviszonyok miatt nem vállalkozhattak sóhordásra.

A kalotaszegiek és a havasiak az uraságok fűrészmalmainál olcsón vásárolt faanyaggal is kereskedtek. Az 1791. évi XXX.tcz. kimondta, hogy az erdők tulajdonjoga kizárólag a földesurat illette, a jobbágyoknak csak „cédula” (nyomatott utalvány) birtokában volt joguk fát hordani az erdőből. A székelyjóiak a földesúrtól a gerendát 2 huszason, a szarufát 1 huszason, egy szál deszkát 6 krajcárért, egy lécet 1 krajcárért, 1000 zszindelyt 1 Rhénes forintért vásárolták, a deszkának való 20 db. tönkért egy napot dolgoztak gyalogszerbe.

A keceliek az épületre és a tüzelésre való fát ingyen kapták, a körösfőieknek a kereskedésre szánt fa egy része is ingyen járt: „A két méltóságos udvartól az allodiális havasokból 12 szál fát szoktunk ingyen kereskedésre kapni” szöveg a korabeli vallomás. Az olcsón vásárolt faanyagot Nagyváradra, Debrecenbe, az Alföldre szállították, ahol „hasznosan eladták”, többnyire gabonáért vagy egyéb kereskedői áruért. A keceliek büszkén vallják: „Nagyváradra épületfát viszünk, jó áron eladjuk és az árával gabonát veszünk, mind kereskedésre, mind magunk szükségére, jó nyereséget kapunk”. Az országút mellett fekvő falvak lakói és „azok akiknek marhája volt” a fát tengelyen szállították, a Körös, Székelyjő, Dregán patak mellettiek tutajjal kereskedtek. A Hideg-Szamos-havasiak a járhatatlan utakon az uraságnak targoncán (!) hordták a fát. A ketesdiek elmondták az összeíróknak, hogy: „lovakkal szeke-rességre járnak, pénzért faanyagot fuvaroznak az Alföldre”, a középlakiak visszafelé jövet „Debrecenből szekérral portékát hoznak az örményeknek”. A csucaiak a „Körös vizén tutajokat visznek Magyarországra”, a nagy-kalotaiak a „Székelyjő vizén tutajjal járnak Nagyváradra”. A tutajosok gyakran megpróbálták kibújni a taxafizetés, cédulaváltás kötelezettsége alól. 1832-ben azonban a Sebes-Körösön elkészült a csucaiai tutajfogó „rekesz”, sorompó, amelynek láncokon függő vasmacskaín, horgain már nem juthattak át a titkosan, éjjel úsztató vagy cédula nélkül a strázsán áttörő tutajosok. A tutajforgalom évről-évre növekedett, 1847-

Henkey Gyula ismerteti a kecskeméti Népkutató Kör munkáját. Tanulmányikat a Népkutató Füzetekben jelentetik meg, összesen 22-t. 1962-ben Népkutató-honismereti Kör nevet vették fel. A budapesti helytörténeti munkát *Kovács György* ismerteti, a XX. kerületről *Cseh József* számol be. (8/60–70)

A Veszprém megyei napok (Révfülöp) „A földrajzi nevek gyűjtésének módja”, „A térkép használata és a helynevek lokalizálása” című előadások jegyében zajlott. *Hadnagy László* tudósítása. (8/71–74)

Egy falu történeti néphagyományai gyűjtéséhez *Dobos Ilona* és *Morvay Péter* adnak módszertani útmutatást. (8/75–81)

A *Tallózás* igen gazdag: Adatok Solt község történetéhez; Szolnoki honismereti napok; Honismereti konferencia Budapesten; A legújabbkori muzeológusok továbbképzéséről; Batányi Kör Kassán; Bessenyei György ébresztése Bakonszegen; Honismeret és állattan; Egyházashetyei Berzsényi napok; Honismereti napok Dévaványán; Néphagyományok Orosházáról és környékéről; Tolna megyei székely népmesék; Krónikaíró klubok Pest megyében; Múzeumok és az ismeretterjesztés; Baranya megye honismereti olvasókönyve. További 40 kisebb-nagyobb tájékoztatás. (8/81–118)

A 9. sz. füzet

A felszabadulás 25. évfordulójára való felkészítés jegyében kétnapos tanácskozást rendeztek Szolnokon. *Liptai Ervin* nagy beszédben szól a feladatokról, és ideológiai követelményeket is megfogalmaz. „...tervszerűen kell törekednünk arra, hogy a honismereti mozgalomban résztvevőket készítssük világnézeti következtetések levonására... irányítsuk őket a politikai témák felé.” A második napon *Borus József* a krónikaírás elvi és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Mindkét előadáshoz számosan szóltak hozzá. A krónikaírás szakmai segítője ezután a levéltári hálózat. (9/3–27)

Szamosfalvi Imre a Bács-Kiskun megyei felszabadulási emlékkiállítások sikeréről, előkészítésének módjáról számol be. Az eredmény 112 kiállítás főleg iskolákban és művelődési házakban. (9/28–37)

Haypál Ildikó, a KISZ osztályvezetője Honismeret és ifjúsági mozgalom c. írásában ismerteti a tanuló fiatalok körében folyó sokoldalú honismereti tevékenységet. Említi a diáknapokra meghirdetett néprajzi-helytörténeti pályázatot, a Néprajzi Múzeummal közösen kiadott felhívást, a kalocsai honismereti tanácskozást stb., amelyek nagy hatással voltak a fiatalok erkölcsi, politikai formálódására.

Ormos Gerő a Fejér megyei falutörténet-írás módszereiről és eredményeiről számol be. Felsorolja azokat a községeket, ahol már elkészültek vagy folyamatban vannak. (9/38–44)

Báchy Sándor: Honismereti törekvések Kecskeméten címmel arról ad hírt, hogy a megyei könyvtár helyismereti gyűjteményében 42 000 egységgel sajtóarchívum áll a kutatók rendelkezésére. (9/45–48)

A továbbiakban *Huley Alfréd* a bócsai falukrónika elkészültéről és munkamódszeréről, *Felber G. György* az orgoványi gondokról, *Báchy Sándor* a kiskőrösi járásban folyó honismereti munkáról tájékoztat, és terjedelmes beszámolót közöl *Somoskeőy István*: Egy helytörténeti emléképület és története címmel a Somoskőn található Petőfi-kunyhóról. A *Tallózó* rovat most elmaradt, csupán négy kisebb hírt közöl a szerkesztő. (9/49–66)

A 10. sz. füzet

Székely György, az Országos Helytörténeti Bizottság elnöke 1967. november 21-én Siklóson nagyívű előadást tartott a megyei honismereti referensek országos tanácskozásán „Az Országos Helytörténeti Bizottság és a honismereti mozgalom” címmel. Az előadás összefoglalása mindazon elvi, módszertani, kapcsolattartási körülményeknek, változásoknak, amelyek a honismereti mozgalom életében végbementek. Ismerteti az Országos Helytörténeti Bizottság munkáját és egy folyóirat megjelentetésének igényét is. (10/3–27)

Görcsös Mihály a kassai magyar nyelvészeti találkozóról, *Mándics Mihály* a bajai járásban folyó honismereti munkáról, *Gyarmathy Zsigmond* a vásárosnaményi járási szakköréről, *Tá-*

bori György a Békés megyei honismereti tevékenységről ad tájékoztatást; Nagy Dezső részletet mutat be a készülő Munkásviseletek, szakmai divatok c. szakköri jegyzetből, a Népművelési Intézet véleményét kér az Országos Honismereti Kiállítás megrendezéséhez. (10/34–54)

Tallózás rovat: Eperjessy Kálmán: „A magyar falu története”; Honismereti munka Bogácson – Budapestről; Honismereti napok Solymáron; A salgótarjáni Madách Imre Gimnázium irodalmi szakköre; Borsod megye népi hagyományai; továbbá 17 tudósítás. (10/55–71)

A 11. sz. füzet

Bevezetőként megjelenik a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és az Országos Népművelési Tanács pályázati felhívása és tájékoztatója a felszabadulás 25. évfordulója alkalmából, valamint a szombathelyi országos honismereti tanácskozás felhívása emlékligetek, parkok létesítésére. (11/3–8)

1968. május 23–24-én Kiskőrösön országos honismereti tanácskozás volt. A füzet részletet ad *Ortutay Gyula*: Honismeret és hazaszeretet c. megnyitójából, és teljes egészében közli *Székely György*: A honismereti mozgalom az irodalmi hagyományok ápolója c. nagyméretű előadását. (11/9–35)

Megjelenik *Töltési Imre* írása a honismereti mozgalom gyakorlati feladatairól, *Novák József* útmutatója „A honismereti mozgalom egyes formáinak helye, feladata, lehetőségei és módszerei a hazafiságra és proletárinternacionalizmusra való nevelésben” címmel. *Somos Lajos* a hazafias és honvédelmi nevelésünk főbb pszichológiai kérdéseit foglalja össze; *Dömötör Sándor*: „A honismereti gyűjtőmunka a népművelés gyakorlatában” címmel az elmúlt 10 évre tekint vissza. (11/36–83)

A budapesti kerületek tv-vetélkedőjének tapasztalatát *Tóth Attila* foglalja össze; a népi játékok társadalmi gyűjtését és terjesztését *Lajos Árpád*, a Heves megyei községtörténeti adatait és a további feladatokat *Soós Imre* levéltáros, az érsekivadkerti tsz-krónikát *Sólyom Ferenc*, a Veszprém városi Jankovics művelődési ház honismereti klubjának ötesztendő munkáját *Lukács Lászlóné* ismerteti. (11/84–98)

A füzet végül a Pest megyei Levéltár útmutatóját közli az emlékkronikák szerkesztéséhez és közreadja a Békés megyei Honismereti Bizottság 1969. évi munkatervét. (11/99–112)

* * *

A szerző mentegetőzése: Az első elgondolásom az volt, hogy a főbb ágazatok szerint csoportosítva ismertetem a korai HONISMERET-et. Meg is próbálkoztam, de rájöttem, hogy önkényes válogatással hamis képet adnék a folyóiratról, valamit esetleg kihagyok. A füzetenkénti áttekintés ettől – úgy érzem – megóvott, bár így (mint olvasmány) unalmasabb lett.

A fentiek után, ami még megfogalmazódott bennem: a HONISMERET füzetek szűrkek voltak ugyan, de fényes mozgalmat tükröztek. Ma ragyogó HONISMERET folyóiratunk van (büszkék lehetünk rá), de nem tudom, hogy van-e mozgalomunk?

Töltési Imre

Szerkesztő bizottságunk nagy szeretettel és őszinte megbecsüléssel köszönti a 80 esztendő **Töltési Imrét**. Köszöntjük, mint a szervezett honismereti mozgalom alapjainak lerakóját, aki évtizedeken keresztül nagy körültekintéssel, jó diplomáciai érzékkel, mindig a magyarság értékeit felvállaló mozgalom érdekeit szem előtt tartva, megteremtette a szülőföldjük, lakóhelyük hagyományaiért és sorskérdéseinek megoldásáért dolgozó lokálpatrioták szellemi, politikai hátterét. Köszöntjük, mint a munkáját derűs nyugalommal, bölcs körültekintéssel végző, emberi kapcsolatait nagy szeretettel ápoló munkatársat, a mindenkin segíteni igyekvő barátot.

Köszöntjük Imre Bátyánkat, egyre többeknek Kedves Imre Bácsiját! Kívánunk jó egészséget, körünkben töltött hosszú, munkás esztendőket!

ben a Körös vizén már 2000 tutaj úszott le Nagyvárad felé. Székelyjő – a kedvező fekvése következtében – jellegzetesen tutajozó faluvá vált.

A kalotaszegiek gyakran *ipari jellegű napszámot*, kisegítő munkát is végeztek a hamuzsír-hutáknál, kőbányáknál, mészégetőknél stb. A hamuzsír a szappanfőzés, az üvegyártás, a salétromfőzés nélkülözhetetlen alapanyaga volt. A középlakiak a szomszédos falu Szent-Mihály hamuzsír-főző „fabrikájához” jártak dolgozni, fát hasogatni, az egeresiek a saját „határukon mostan felállott hamuzsír-főzőnél” napszámokodtak. Egy véka égetett hamuért 15 krajcárt, egy öl favágásáért 51 krajcárt kaptak.

Magyargorbón és Magyaránadason *mészkövel* kereskedtek. A türeiek mészkemencét raktak, a bogártelkiek meszet fuvaroztak, a méraiak „egy mészkemencéért az Uraságnak fizettek 2 Rhénes forintot”, az égetett meszet Kolozsváron árusították. Kalotaszeg Felszegén Marótlaka volt a mészégetés központja. A kalotaszentkirályiak vallomása szerint: „Marótlakán jó meszet égetnek. Onnan a készülő királyi sóútra a hidakhoz egy stáció távolságra, egy véka meszet egy pénzért viszünk, idegeneknek két garast fizetnek”. A zentelkiek is egy pénzért kaptak a vármegyétől a Marótlakáról fuvarozott mész mázsájáért.

Kolozs-Monostor, Szucság, Türe lakói *kőbányászattal* foglalkoztak. A monostoriak elmondták, hogy „határukon van az Udvarnak faragni és kőfalba való jó kőve, ahol bányászattal, szállítással pénzt kereshetnek”, a szucságiak a helybeli kőbányában, a türeiek a kolozsvári fejtőben dolgoztak.

A havasiak jellegzetes foglalkozása a *szénégetés* volt. A Hideg-Szamos-Havasiak szerint „a szénégetés a helység mestersége, legnagyobb életek módja, az Uraság erdeiben szoktak égetni 30 Rhénes forint taxa fizetése mellett, lóháton beviszik Kolozsvárra, ahol jól eladják”.

Érdekes foglalkozást űztek a marótlakiak „*pénzért zsoldosságot*” vállaltak, bizonyára az egykori sebesvári várórség leszármazottai folytatták ezt a mesterséget.

A kalotaszegiek az ipari napszám mellett *mezőgazdasági napszámmal* is foglalkoztak, melynek legelterjedtebb formája a *szőlőnapszám* volt. A napszámosok a bortermő vidékekre – Kolozsvár, Bánffyhunyadi hegyeire – jártak dolgozni. Daróc, Inaktelke, Szucság földművesei a kolozsvári szőlőkben „nyáron minden időben kaptak munkát”, Egeresről és Inaktelkéről „a gyalogszeres marhátlan emberek” jártak a kincses városba. Kalotaszegen az aratásra – az éghajlati viszonyok miatt – később került sor, mint az Alföldön vagy a Szilágyságban. Ez tette lehetővé, hogy a kalotaszegiek az Alföldre pénzért aratni, kaszálni járjanak.

A vidék lakossága termékefeleslegét – ha egyáltalán volt ilyen – a közeli *vásárokon* értékesítette, illetve minimális áruszükségletét ott szerezte be. Kalotaszeg vásáros központja Bánffyhunyadi: „Helyiségünkben – szőlő az összeírás – esztendőnként hat országos és minden héten egy napi vásár esik, mely közül az Anna és Katalin napi vásárok jövedelme helyiségünké”. Gyaluban és Kolozs-Monostoron évente három országos, Magyargyerőmonostoron egy országos vásárt, valamint heti vásárokat tartottak.

Híres szarvasmarha vásárok voltak a bánffyhunyadi és a magyargyerőmonostori vásárok, ezenkívül „nevezetes jó marhavásárokat” tartottak Nagy-Almásán, Feketetőn, de a távolabbi Abrudon, Krasznán, Somlyón és Zilahon is. A keceliek az abrudi vásárra „marhát hajta másfél nap alatt értek oda”, a kis-sebesiek „egy napi járóföldre szoktak marhát hajtani” Krasznára, Somlyóra. Az oláh-nádasiakról feljegyezték, hogy „sok marhát tartanak, melyeknek eladásából sok pénzt kapnak”. Híres *juhvásárokat* tartottak Kolozs-Monostoron, ahol a keceliek „szerencsés juhvásárokat tesznek”. A vásárra menők az útnak mentén több alkalommal vámot fizettek, a pányikiak nagyon panaszkodtak, mert „Kolozsvárra menet hat vámot fizetnek: Gyerővásárhelyen, Kis-Kapuson, Gyaluban, Kolozs-Monostoron, Kolozsváron és a vásáron”.

A falvak jövedelme közé tartozott a *kocsmárolás*, az italmérés joga. Az esztendő nagy részében az italmérés joga a földesurat illette, de Szent-Mihály naptól (szeptember 29-től) újesztendőig a kocsmárolás joga (a szüret idején is!) a falué volt. Jákótelkén, Körösfőn a falusiak szerint „a kocsmárolás szabad Szent-Mihály naptól újesztendőig, melyet helyiségünk hasznára fordítunk”. A bánffyhunyadiak ezen felül „a helyiség közepén átmenő országútban fekvő vendégfogadó jövedelméből is hasznot” vettek.

A falvak életében jelentős szerepet töltöttek be a különböző *malmok*. A havasokban – Gyurkucván, Kalotán, Retyicelen, Székelyjón – „számos” *fűrészmalom* működött, amelyek a szál-fát darabolták gerendát, zsindelet, deszkát vágva belőle. A *ványolómalmokat* gyapjúsövet tömörítésre használták, a posztó nyers anyagát áztatás után a vízhajtasú kalapácsok ványolták (verték) posztóvá. A posztó ványolásával a hegyvidéki román lakosság foglalkozott. A farnasiak szerint „a Havason nagy divatja van a czondra posztó művelésnek, amelyet az asszonyok űznek”. A méregjóiak, kalotaiak, hév és hidegszamosiak büszkén vallották: „jó ványolómalmaink vannak, amelyben az öltözetre való gyapjúsövetet megványolhatjuk”.

Az 1820-as összeírás 9 kalotaszegi faluban összesen 26 *lisztelőmalom* említett. A malmok többsége a földesurak tulajdonában volt, de falvak, egyházközségek, jobbágyparasztok is működtettek malmokat. Ezek többnyire folyócskák vagy patakok – a Sebes-Körös, Kalota, Kapus – mellett fekvő vízimalmok voltak, az ún. „pokolidómalom”, mely csak felhőszakadáskor forgott, ritka volt. A malmokévek száma szerint a legnagyobb malmok Bánffyhunyadon (1 db. 3 kövű, 3 db 2 kövű) és Kalotaszentkirályon (2 db 2 kövű, 3 db 1 kövű) működtek. A jobbágymalmok után általában 2–10 Rhénes forint taxát fizettek.

Sebestyén Kálmán

Kétszáz éves a bölcskei katolikus templom

Jeles napra ébredtek Bölcske község lakói 1996. Szentháromság vasárnapján. A katolikus templom felszentelésének kétszázadik évfordulóját köszöntötték dr. Mayer Mihály pécsi püspök által celebrált jubileumi szentmisével. A szertartás megkezdése előtt Bölcske polgármestere a főtisztelendő urat a falu kétkötetes monográfiájával ajándékozta meg, melynek tanulmányaiból összeállításunkat válogattuk.

Bölcske nevének írásos említése – Havassy Péter kutatási alapján – III. András által 1291. október 7-én kiadott oklevélben fordul először elő. A királyi irat nem tartalmaz a falura vonatkozó adatokat, csupán az oklevélkibocsátás helyeként értékelhető. Településünk egyházi élete valószínűleg már az Árpád-korban is jelentős volt. Ezt bizonyítja annak a XII–XIII. század fordulóján épült rotundának a romjai, amit a község határában találtak meg. Dóczy Józsefnek a múlt század elején élt tudós plébánosunknak a középkori templomunkról szóló leírása is erre utal, amiben azt tatárjárás utáninak és gót stílusúnak említette. A templom kinézetére Dóczy megállapításán túl csak egy XVII. századi rajzból lehet következtetni, amit elemezve jeles régészünk, Gaál Attila a következő eredményre jutott: *„Bölcske romos templománál csupán annyi bizonyos, hogy egyhajós, egytornyú, kerek szentélyzáródású, keletelt temploma volt”.*

Eddigi tudásunk szerint Bölcske első ismert plébánosát – egy Péter nevű papot – az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék említi először. Ő 48 báni dénárt fizetett pápai tizedként, amely összeg a tolnai főesperesség területén a jelentősebbek közé sorolja a bölcskei egyházat. Ez az irat a középkori templom létezéséről sajnos nem tudósít, de azt mégis sejtteni engedi.

Az 1300-as évektől kezdve településünk egyházi életére vonatkozó források már nélkülözhetetlenek Bölcske történetének rekonstruálásához. A falu egykori birtokosa, Rátót nem-beli Paksi Imre 1433-ban részt vett Rómában Luxemburgi Zsigmond koronázási ünnepségén, ahol a pápa az újdonsült császár kíséretéhez tartozó főuraknak engedményeket tett. Paksi Imre három egyház részére kért kedvezményt, köztük a bölcskei Szűz Mária tiszteletére szentelt templomra is. A bölcskei templom a későbbiekben a Paksi família, vagy egyik ága temetkezőhelye lehetett, mivel itt helyezték örök nyugalomra a csecsemőkorú Paksi Kristótot (1508), majd Paksi Lajos is ide kérte temetését végrendeletében (1625).

A XVI. század végére mezővárosi ranggal bíró településünk lakói már reformátusok voltak, így a templomot ők használták. A XVIII. századi szemtanúk még beszámoltak a falu freskókkal és szobrokkal díszített középkori templomáról, mely egykori gazdagságának néhány jelét még a reformáció után is őrizte. E templomot 1844-ben a református gyülekezet